

Havo Geschiedenis

Verslag Centrale CE Bespreking – Dinsdag 16 mei 2017, Utrecht

Examen HAVO geschiedenis 2017 tijdvak 1 [vrijdag 12 mei 2017]

Voorzitter en notulen: Geert van Besouw, Tijs van den Boogaard, Maarten Bark

Eindredactie: Hellen Janssen

- Voor de **aanvullende specificaties bij een aantal kenmerkende aspecten**, verwijzen wij u naar het examenprogramma en syllabus 2017 zie:

<https://www.examenblad.nl/vak/geschiedenis/2017/havo>

- Voor de september en maart mededelingen HAVO CE 2017:

<https://www.examenblad.nl/publicatie/20160922/vk7ghqmbu46w-mededelingen-over-de/2017/havo?regime=hfregts&horizon=vg41h1h6n8u0#par23>

- Voor de uitleg over het beoordelen van de 'leg-uit' vragen, zie VAKSPECIFIEKE info 'info gs havo ce 2017. Na openen klik op 'bijlage1'

<https://www.examenblad.nl/publicatie/20160922/vk7ghqmbu46w-mededelingen-over-de/2017/havo?regime=hfregts&horizon=vg41h1h6n8u0#par23>

NB. Dit verslag is niet bedoeld als aanvulling op het correctievoorschrift (CV), maar dient tot het bereiken van consensus, zodat eindeloze discussies tussen correctoren vermeden kunnen worden.

Algemene opmerkingen t.a.v. Examen HAVO geschiedenis 2016 tijdvak 1 [vrijdag 12 mei 2017]	
Deze opmerkingen zijn doorgegeven aan de CvTE en Cito. Zij zullen in de nabespreking van het eindexamen door de havo-vwo commissie en vertegenwoordigers van CvTE en Cito in het najaar van 2017 meegenomen worden.	
Lengte	In orde. Leerlingen klaagden niet over de lengte. Vragen werden nauwelijks overgeslagen.
Niveau	Goed niveau. Waardering voor duidelijk verschil tussen havo en vwo.
Spreiding	Laatste paar vragen van het examen leverden relatief veel punten op.
Formulering vragen	Vraag 12 en vraag 13 leken vragen die al eerder gesteld waren. Kenmerkende aspecten werden minder expliciet bevraagd. Vaardigheden werden ook minder bevraagd: representativiteit / standplaatsgebondenheid / continuïteit / bruikbaarheid bronnen, etc..
Geschiktheid bronnen	
Gebruik van de bronnen	
Correctievoorschrift	
Corrigeerbaarheid	Hier en daar gaf het correctiemodel vragen of onduidelijkheid.

Nr.	Wat is het probleem? Redactie vraag/ redactie CV/ broninterpretatie/ correctieprobleem?	Oplossing probleem / correctieadvies	Aanvullende antwoordmogelijkheden
1	-		
2	<p>Vraagstelling lijkt onduidelijk.</p> <p>Wel een discriminerende vraag: een minderheid van echt goede leerlingen doen het goed.</p> <p>Eerste lid: het correctievoorschrift schrijft voor dat in het antwoord moet worden ingegaan op graven van <i>Egyptische boeren</i>. Vaak 'draaien leerlingen het om' en gaan juist in op grafgiften / graven van <i>hooggeplaatste Egyptenaren</i>.</p> <p>Tweede lid: het correctievoorschrift schrijft voor dat moet worden ingegaan op het beeld dat hogere standen hebben van boeren. Echter, gevraagd wordt welk beeld 'wij hadden van Egyptische boeren.'</p>	<p>Eerste lid: als het antwoord ingaat op het feit dat een graf een informatiebron is voor het leven van boeren, omdat daar spullen bewaard blijven. Dan mag dat beloond worden met één punt. Maar dit antwoord maakt het tweede punt lastig te scoren.</p> <p>Tweede lid: er moet worden ingegaan op het feit dat er een gekleurd / eenzijdig / onduidelijk beeld van Egyptische boeren bestaat / is ontstaan.</p> <p>Boeren konden niet schrijven = niet goedkeuren</p>	

3	<p>Eerste lid: leerlingen benoemen in het eerste lid vaak wel (als motief) de oorlogsbuit die door veroveringen van Ceasar wordt binnengehaald, maar doen dat zonder expliciet te benoemen dat dit een positief effect had op zijn populariteit / aanzien / macht Kortom: zij benoemen <i>alleen</i> 'de oorlogsbuit'</p>	<p>Het correctiemodel wordt gevolgd. De opmerking onder het antwoord biedt duidelijkheid.</p> <p>'Oorlogsbuit' is voor het eerste lid voldoende (1p). Bij lid 2 moet an wel de ondersteuning van visie 2 in orde zijn.</p> <p>Nota bene: lid twee begint in het CV na het woord 'oorlogsbuit'.</p>	
4	<p>Eerste lid: in sommige antwoorden wordt benoemd dat volgelingen van Rollo christen werden, wat Rollo een politiek / bestuurlijk voordeel oplevert (omdat er nu sprake was van meer eenheid in zijn rijk).</p>	<p>Volg correctiemodel. Het CV geeft een <i>voorbeeld</i> van een juist antwoord, waarmee genoeg ruimte wordt gegeven voor andere historisch juiste redeneringen.</p>	
5	<p>Als de vraag letterlijk wordt genomen, is slechts 'het verband uitleggen' het enige wat een leerling hoeft te doen (er wordt immers niet expliciet gevraagd om de bron te gebruiken / te verwijzen naar de bron).</p>	<p>Het antwoord moet een verwijzing bevatten naar horigheid / hofstelsel / domeinstelsel. Onjuist is een verwijzing naar leenstelsel / feodalisme. Aangezien in de vraag niet wordt gevraagd om op de gegeven bron in te gaan / te verwijzen naar de bron, wordt het ook goed gerekend wanneer in een antwoord het verdwijnen van het hofstelsel verklaard wordt met de opkomst van steden / wanneer het verband tussen het verdwijnen van het hofstelsel en de opkomst van steden wordt getoond (zonder daarbij de gegevens bij de vraag – over Dordrecht – te gebruiken).</p>	

6	<p>Eerste lid: het correctievoorschrift legt de nadruk op ‘de klassieke oudheid’, ‘zuilen’ en ‘triumfboog’. Leerlingen geven uiteenlopende antwoorden. De vraag is wat allemaal goed gerekend mag worden.</p> <p>Eerste lid: Leerlingen noemen wel vaak ‘de Griekse / klassieke bouwkunst’, maar laten vervolgens na om daarbij een concreet voorbeeld te noemen.</p>	<p>Eerste lid: in het correctievoorschrift staat dat zuilen / de triomfboog voorbeelden zijn van vormen uit de klassieke oudheid. Er zijn echter meerdere voorbeelden aan te voeren die wijzen op invloed van de klassieke oudheid. Deze kunnen goed gerekend worden.</p> <p>Een antwoord kan echter alleen goedgerekend worden wanneer een concreet voorbeeld genoemd wordt. Zie hiernaast.</p> <p>Tweede lid: bij het ingaan op het veranderende mensbeeld mag benoemd worden realistische weergave / weergave van individuen / bestudering anatomie (deze moeten dan wel gerelateerd worden aan het veranderend mensbeeld).</p>	
---	---	---	--

7	<p>Er wordt niet specifiek naar een kenmerkend aspect gevraagd, toch impliceert het correctievoorschrift dat er een kenmerkend aspect genoemd moet worden.</p>	<p>Leerlingen moeten een verband aantonen met een relevante <u>economische ontwikkeling die specifiek past bij de opgegeven periode</u>. Er hoeft geen kenmerkend aspect genoemd te worden. Daarbij is bijvoorbeeld: de VOC/ de Gouden Eeuw – zonder verdere toelichting – zijn niet juist.</p> <p>Vierde (en derde) lid In dit deel van het antwoord mag ook worden ingegaan op de transportrevolutie/ de inzet van moderne (stoom)schepen/ (stoom)treinen/ de uitbreiding van het spoorwegennet/ zelfs: de inzet van moderne wapens/ oorlogsschepen, waarmee de binnenlanden van Afrika en Azië onder controle konden worden gebracht. Echter deze ontwikkelingen moet dan wel gekoppeld worden aan industrialisatie/ de industriële revolutie Deelscore is mogelijk. Zie correctievoorschrift. Per lid 1pt.</p>	<p>Driehoekshandel / overzeese specerijenhandel zijn omschrijvingen van een relevant deel van een kenmerkend aspect = juist.</p> <p>Derde en vierde lid Als gevolg van de industrialisatie / de industriële revolutie kwam er een enorme staalproductie op gang / kwamen vernieuwingen in de toepassingen van staal op gang, wat leidde tot infrastructurele vernieuwing / de aanleg van spoorwegen / konden moderne wapens ingezet worden, waarmee de binnenlanden van Afrika en Azië makkelijker onder controle gebracht konden worden.</p>
8			

9	<p>Eerste lid: het correctievoorschrift schrijft voor dat in het eerste lid in gegaan moet worden op de <u>rooms-katholieke</u> godsdienst als enige toegestane godsdienst.</p>	<p>Overeengekomen wordt dat de kern van het antwoord niet zozeer is dat het het streven was van Karel V om een <u>rooms-katholieke</u> eenheid te bewerkstelligen, als wel een <u>kerkelijke</u> / <u>godsdienstige</u> (geloofs)eenheid.</p> <p>Nota bene: wanneer leerlingen er blijk van geven dat zij niet het verschil weten tussen christenen en protestanten, kan het eerste lid fout gerekend worden. Voorbeeld: 'Karel V wilde dat iedereen christelijk was, kan niet goed gerekend worden' (omdat protestanten immers ook christenen zijn).</p>	<p>Eerste lid Karel V bestreed ketterij / bestreed het protestantisme / streefde naar een kerkelijke eenheid / naar eenheid van geloof / godsdienst / naar eenheid binnen het christendom.</p> <p>Tweede lid Expliciet vermelden van 'de vorst' is niet nodig. Antwoorden als 'Elk deelgebied/elke regio van het rijk mag zelf de religie bepalen' kunnen goed gerekend worden. 'De bevolking mag zelf ...' niet goed rekenen.</p> <p>Derde lid: er mag ook ingegaan worden op het feit dat de centralisatiepolitiek mislukt is, want godsdienstpolitiek wordt niet expliciet bevraagd.</p>
10	<p>Eerste lid: veel leerlingen kiezen in hun antwoord voor de religieuze invalshoek.</p> <p>Tweede lid: de vraag is hier wat 'de opstelling van de gewesten tegenover Filips II' was. Kunnen hier antwoorden goed gerekend worden die niet in het correctievoorschrift genoemd worden?</p>	<p>Eerste lid: Het gaat niet om de religieuze invalshoek (onjuist). Wel zijn er meerdere alternatieven goed, te weten</p> <ul style="list-style-type: none"> - De propaganda van Willem van Oranje was met name tegen (het beleid van) Alva / - (de misdragingen van) Het Spaanse leger / - Tegen het opschorten van privileges gericht, (en niet zozeer tegen Filips II), waamee hij steun verkreeg / hoopte te krijgen van zowel protestanten als katholieken / van geheel de bevolking. 	<p>Eerste lid: verdediging van privileges / tegen Alva als gemeenschappelijke vijand.</p> <p>Tweede lid: nuancering (onderscheid tussen trouwe en opstandige gewesten) mag wel, mits duidelijk uitgelegd wordt dat opstandige gewesten het oneens waren met zijn beleid.</p> <p>Derde lid: CV volgen</p> <p>Vierde lid: CV volgen</p>

11	<p>Eerste en tweede lid: antwoorden lijken – volgens het correctievoorschrift - hetzelfde / inwisselbaar / kunnen in één zin opgeschreven worden.</p> <p>Derde lid: in hoeverre moet benadrukt worden dat Parma met deze prent steun kan verwerven onder het <u>rooms-katholieke</u> deel van de bevolking der Nederlanden?</p>	Steun kan ook verworven worden onder protestanten.	<p>Derde lid: Parma kan met deze prent steun verwerven onder de Nederlandse bevolking in de strijd tegen de opstandelingen.</p> <p>Parma kan met deze prent steun verwerven voor het opvoeren van kettervervolgingen / pleiten voor extra strenge kettervervolgingen.</p> <p>Wanneer de naam van Willem van Oranje genoemd wordt, mag dat. (Omdat de strijd gevoerd wordt in de geest van Willem van Oranje / door de aanhang van Willem van Oranje.)</p>
12	<p>Leerlingen weten niet waar Ghana ligt.</p> <p>Wanneer leerlingen in hun antwoord ingaan op de aanvoer van slaven uit Ghana, dienen zij dan de termen <u>transatlantische slavenhandel</u> of <u>driehoekshandel</u> expliciet te gebruiken?</p>	Wanneer uit het antwoord blijkt dat slaven / arbeidskrachten vanuit Ghana / Elmina / Afrika aangevoerd werden om te werken op de suikerplantages (rondom Recife), hoeven de termen transatlantische slavenhandel / driehoekshandel / slavernij / slaven <u>niet</u> gebruikt te worden.	<p>Ook het volgende antwoord is goed:</p> <p>Om de suikerplantages rondom Recife te exploiteren waren arbeidskrachten nodig die werden aangevoerd vanuit Ghana.</p>

13	<p>Leerlingen gaan alleen in op het verlichte kenmerken van verlicht absolutisme (en verzaken in te gaan op kenmerken van absolutisme).</p> <p>Leerlingen omschrijven verlicht absolutisme als iets wat lijkt op gematigde democratie / constitutionele monarchie.</p>	<p>Voor 2 punten: uit het antwoord moet <u>zowel</u> een goed kenmerk van <i>absolutisme</i> <u>als</u> een kenmerk van <i>verlicht</i> absolutisme genoemd worden.</p> <p>Deelscore is mogelijk (1p) wanneer in een antwoord slechts één van beide elementen (zie hierboven) voldoende uitgewerkt wordt. Maar, wanneer slechts ingegaan wordt op vorstelijk absolutisme = 0p</p> <p>Nota bene Onjuist is wanneer verlicht absolutisme omschreven wordt als iets dat enigszins vergelijkbaar is met democratie of constitutionele monarchie; een situatie waarbij een koning samenwerkt met zijn onderdanen / een parlement / regeert op basis van een grondwet.</p>	
14	<p>Economisch; sociaal; sociaal-economisch wordt verward.</p> <p>Veel antwoorden gaan bij het derde en vierde lid in op wat volgens het correctievoorschrift in het eerste en tweede lid besproken had moeten worden. Leerlingen zetten 'de stapjes' niet altijd.</p>	<p>Bij het derde en vierde lid: Sociale verandering kan ruimer genomen worden. Verschil tussen arm en rijk / verschillende sociale klassen, kan goed gerekend worden, mits goed uitgelegd aan de hand van de bron. Deze sociale verandering moet wel te relateren zijn aan de industrialisatie / industriële revolutie.</p>	<p>Tweede lid: wanneer benoemd wordt dat mensen in fabrieken gingen werken (zoals Radcliff), kan dat goed gerekend worden.</p>
15	<p>Mogen andere kenmerkende aspecten genoemd worden dan de K.A. die het correctievoorschrift voorschrijft.</p>	<p>Er kunnen meerdere kenmerkende aspecten goed gerekend worden.</p> <p>Opkomst van emancipatiebewegingen, wordt niet goed gerekend.</p>	<p>Eerste lid: De opkomst van politiek-maatschappelijke / politieke stromingen als socialisme (feminisme, liberalisme, confessionalisme)</p>
16	-		

17		Mening en verwijzing moeten te onderscheiden zijn van elkaar. Als een uitdrukking zowel een mening als een verwijzing / beeldelementen is ('touwtes strak in handen') is dat onvolkomen.	
18	<p>Derde lid</p> <p>Leerlingen herhalen in hun antwoord (derde lid) soms datgene wat zij in het tweede lid al opgeschreven hebben / hadden moeten opschrijven (de oorlog duurde te lang).</p> <p>Leerlingen zijn in hun antwoord (derde lid) weinig concreet (de oorlog duurde te lang / ze waren de oorlog zat).</p>	<p>Derde lid</p> <p>Hetzelfde antwoord mag niet twee keer gegeven worden.</p> <p>De verklaring voor deze verandering moet concreet gemaakt worden met een kenmerk van de Eerste Wereldoorlog / de strijd aan het westfront (tekorten / doden en gewonden / loopgravenoorlog / stellingenoorlog).</p>	
19		<p>Lid één</p> <p>Moet ingaan om economisch herstel / economisch belang (uitsluitend: 'het terug kunnen betalen van herstelbetalingen' is niet goed.)</p> <p>Tweede lid</p> <p>Meerdere alternatieven kunnen goed gerekend worden.</p>	<p>Tweede lid</p> <p>'Volgens tegenstanders werd het Dawesplan gebruikt als een middel om Duitsland afhankelijker te maken van het buitenland / de Amerikanen / de geallieerde vijand / de invloed van het kapitalisme.'</p>

20		<p>Mits goed uitgelegd, mag je gegeven 3 en gegeven 4 gebruiken om antwoord te geven op de vraag.</p> <p>Het gegeven (1 - 4) benoemen is niet voldoende. Zowel het directe gevolg van het gegeven (tussenstap) moet benoemd worden álsmede de reden dat het bijdraagt aan de nazificatie.</p> <p>Twee keer dezelfde toelichting bij een verschillend gegeven levert maximaal drie punten op.</p>	
21			Aanval op Polen werd gedekt door de Sovjet-Unie / Ze verdelen Polen onderling
22	-		
23		Het economisch belang van de VS was dat het economisch beter ging met Europa / was Europese samenwerking, is <u>zonder</u> toelichting onjuist.	<p>Tweede lid: kapitalisme versterken / Europese samenwerking te bevorderen om communisme / oorlog te voorkomen</p> <p>Derde lid: instructies van Stalin volgen</p>
24	<p>CV is heel concreet. Leerlingen zijn minder concreet.</p> <p>Eerste lid: leerlingen gaan in op de aard van de bron ('dit is alleen maar hoe Chroesjtsjov het zelf ziet / opschrijft / het is zijn mening', etc.), niet op de inhoud van de bron. (zie correctievoorschrift)</p> <p>Is deelscore mogelijk?</p>	<p>Een redenering geven op basis van de aard van de bron (het is een egodocument dus...) mag, maar is onvoldoende voor twee punten. Vergezeld van een duidelijke verwijzing naar de broninhoud = 1 punt.</p> <p>Tweede lid: conform CV nakijken en n-term zijn werk laten doen.</p>	

25	<p>Kan 'losmaken' en 'vastmaken' beide, mits problematiek aantoonbaar goed is begrepen?</p> <p>Leerlingen moeten goed kijken: beide benen van Dubcek zijn <i>aan elkaar</i> vast geknoopt.</p>	<p>Consensus over volgende waardering van de vraag: Leerling moet gezien hebben dat Dubcek wordt belemmerd in zijn handelen.</p> <p>Hieruit vloeit voort:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bij: veters vastmaken met historisch juiste redenering: CV volgen max. 3 pt - bij veters losmaken met historisch juiste redenering: max. 2 pt 	<p>Ook goed te rekenen: Antwoorden die betrekking hebben op de Praagse Lente i.p.v. op de maanden die eraan vooraf gingen.</p>
26		<p>Een verklaring zonder expliciete verwijzing naar het einde van de Koude Oorlog / de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken / de val van de muur / het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (door glasnost en perestroika), levert geen punt op.</p>	
27	<p>Mag je tweemaal hetzelfde kenmerkende aspect noemen?</p>	<p>Ja, mits goed beargumenteerd / andere uitleg per kenmerkend aspect.</p>	<p>Pluriforme samenleving = goed, mits op een juiste manier verwezen wordt naar gegevens omtrent Bowie.</p> <p>(Ontstaan van een) jongerencultuur = niet goed want dat is geen kenmerkend aspect.</p>